

МИЛАН МИЦИЋ

НЕСАНИЦА

1.

Према извештају великобечкеречког листа *Торонијал* од 5. новембра 1918. године аустроугарски војник, повратник са руског фронта, Адам Чеман у Словачком Арадцу, присилио је општинског бележника Јенеа Једличку да изврши самоубиство јер није *праведно* делио ратну помоћ удовицама и сирочади.

Тог дана маса жена, стараца и деце опљачкала је општинску кућу и радње богатијих сеоских трговаца.

(Летело је перје из поцепаних јастука, сипало се вино у грла и у блато, гореле су ватре у селу; саплитала се у чворове, у ваздуху, густа мимика са људских лица.)

Над Арадцем лебдели су дебели, тешки облаци без записа и белега на њима.

У људске очи усељавала се самоћа и луди бес, и ново смрћу људи нахрањено време.

Сведоци су тврдили да је бележник Једличка пре пуцња револвера у сопствено срце имао у један пусти трен брзу и кратку мимику и да је баш у том трену повукао ороз револвера.

У бечкеречкој полицији, причали су, три године по поменутом догађају, да ране на Једличкином рубљу никада нису остариле. Бележникова кошуља носила је трајно његов очај и стрепњу.

Кажу бечкеречки полицајци да је општински бележник био лака и крхка људска грађа коју је сломио снажан и бесловестан људски трен.

Општински бележник од тог кобног дана није више јео будућност попут бечкеречких полицијских агената Фридриха Кнабла и Гене Козловачког који су у 1921. године гризли сланину и чварке

(и на банатски начин справљену цигерњачу) и који су спокојно сркали лед са сваког суђеног дана.

2.

Истог 5. новембра 1918. године у банатском селу Добрици војници обучени у поцепане аустроугарске униформе, повратници из Русије, оборили су на сеоском тргу општинског бележника Александра Јанковића и изболи га бајонетима из истих разлога због којих је тог дана у Словачком Арадцу страдао општински бележник Једличка.

(Бележник Јанковић имао је у цепу сат; у тренутку убиства показивао је два времена.

Војници који су га срели даровали су му само грумен разговора и угодну мржњу, и ситан, једва приметан, свраб присутности.)

(У песку утробе носиле су убице силан бес предака.)

Маса у селу пљачкала је богатије куће; тог дана зарђао је људски говор; нико није застајао да се опаше причом већ свако је хитао кући са цаковима брашна и жита, врећама шећера и стакленим боцама уља.

(И ковчезима девојачке спреме.)

Људска лица била су испрскана густом мимиком времена на издисају и времена које се тек назирало.

3.

Према свим извештајима који су стизали до тајне службе Торонталско-тамишке жупаније у мају 1921. године у шумама око Краснојарска, у Сибиру, где су тамне силе орале душе, крило се око три стотине Срба из одреда мајора Благотића залуталих у руску револуцију, већином Банаћана, који нису хтели да падну у руке бољшевицима.

(Живели су у шумама већ неколико година са ушима окренутим наопако и нису слушали претње и апеле бољшевика да се предају.)

Већина њих имала је рупе у памћењу, које није свакодневно попуњавала коцкицама живе стварности, јер како се причало у сибирским селима ови војници све више су постајали део шуме и све више личили на камен или на дрво.

4.

На слави у Долову маја 1921. године, говорили су у панчевачкој вароши, *рагиле* су у тучама левче и брисе, а у књизи доловачког

лекара Јанкулова забележена су: два одгризена носа, одсечено уво, три разбијена потиљка, једно испало црево.

Сви доловачки призори били су украси малог поратног времена у банатском селу и убојите искрености његових житеља.

(Становници села прошли су тешко путовање *Великој рајџи* где су постали нагло окренута обала са напрслем вољом за живот.)

За доловачку славу 1921. године, уз силно шкргутање зуба и бркова, јурили су жандарме левчама, све до излаза из села, доловачки добровољци Тоша Ацкета, Света Цапрђа, Млађа Дебељачки и Ђока Зубовић.

Тамо су застали поред *Великој дуга*, сели у његов хлад, извадили карте и играли карташку игру *засипрашивања нежношћу* коју су научили у Русији.

(У њиховој самоћи лепршала су небеска огледала изнад њих и блистала је светлост у њима.)

Са њиховим умирањима у седмој деценији 20. века изумрла је и поменута игра и нико је потом у Долову није поменуо.

Кост непамћења била је закопана на излазу из села, баш поред *Великој дуга*.

5.

Једног поподнева јануара 1918. године, са пуно промрзлих људских портрета на улицама, док су градом одјекивале немачке гранате и док су делови људских тела висили на дрвећу, усамљеног Обрада Хорњака из банатског села Елемира са дрвеним кофром у руци, мобилисала је Чехословачка легија.

Млади Обрад отрпео је ту срећу, као и друге среће које су га затицале у време рата, и постао војник 4. стрељачког пука.

Ратовао је у Сибиру против бољшевика и приметио да су у грађанском рату страшни живи, а не мртви.

(Што су прогнани са земље на небеса.)

(Сибир је те 1919. године био пун огледала, али се нико није огледао у њима јер сви су се плашили да себе неће препознати.

Сибирском земљом одјекивала је страшна бука сенки тако да ни стари народи нису могли ослушкивати записе предака у костима.

Сви тада затечени људи у њему имали су ужасну шкрипу чела.

Људска лица била су оглодана од буке.)

Обрад је био ситан човек и закључио је да у рату већи свраб на метак имају крупнији људи.

6.

Лазар Протић, студент технике и добровољац српске војске из Русије, пропагирао је револуцију у банатском селу Меленцима за Божић 1921. године.

У кафани свог оца Пере причао је да „капуташе чека конопац и куршум као у Русији” и да „господу треба буџом по глави.”

Жандарми нису смели да му приђу јер он је, како су известили надређене, „отрован радошћу револуције” и „врло опасан терајући народ да слави ништа и обрушава се на власт”.

Лазар Протић у Меленцима тако је „отварао ране народу”, како је писао о њему срески начелник среза Турски Бечеј Коста Попов, и „узрујавао им немоћ и отимао стид”.

Кажу Меленчани да је Лазар ишао шором високо уздигнуте главе, као да у себи носи загрљај рођених и нерођених, и да се истовремено и знојио и сијао.

„У прошлом рату научио је да разграђује па је и после рата наставио”, причао је касније о њему меленачки добошар Мита Вијоглавин.

Већ дуго Лазар Протић живео је у полусну.

Клијале су занесене капљице у њему, а лице му се састојало од болних покрета рађања и умирања.

7.

У Тјумену, у Сибиру, била је таква зима 1916. године да су становници града, и ратни заробљеници аустроугарске војске, отварали ујутру уста, али њихови поздрави нису се чули.

Само је тишина вибрирала у ваздуху и хујала је васиона улицама града.

Зарастали су рањени призори у треперавом кроју јутра и кључало је невидљиво слушање.

Око подне, када помало одмрзне, људски поздрави одјекивали су Тјуменом и налазиле су сваког човека јутром изречене речи.

Само Славко Будимац, ратни заробљеник аустроугарске војске из банатског села Сакула, није чуо свој поздрав.

Изгубио се у множини поздрава тај поздрав и узалуд га је заробљеник чекао.

Мешали су се Сибиром звуци и кришке људских гласова у њима.

8.

Према извештају жандармеријске станице у Перлезу 28. јула 1921. године Максим Одацић из Перлеза дошао је у један сат по подне кући из Русије са женом Варваром Ивановном и двоје деце: двогодишњим Петром и трогодишњом Софијом.

Био је врућ летњи дан са мало кратких шапата и кратких загрљаја.

У авлији Одацића велики брест тог летњег поподнева давао је наopak хлад.

У три сата поподне у соби Одацићеве куће скорео се разговор између Рускиње Варваре Ивановне и њеног свекра и свекре и мужа Максима.

Обрушила се велика сенка на памћење Максима Одацића, прохујали су му сећањем замршени, а сеновити ходници, плесало је у њему бесконачно време свој луди плес.

У пет поподне Максим Одацић отерао је Варвару Ивановну из авлије.

За њега она је била непозната, никад виђена жена.

Попут рата и Русије.

Његово нерођено време.

9.

Крста Рајић, ратар из Српског Итебеја, 1913. године регрутован је у 7. хонвендски пук под чијим знаком се 1914. године обрео на руском фронту.

У галицијским рововима расуо му се израз на лицу у непостојећу, а дугу мору и са поменути изразом заробили су га руски војници када су освојили тврђаву Пшемисл 22. марта 1915. године.

У заробљеничком логору Тјумен, у Сибиру, усред оштре зиме 1916. године оштећена му је сенка и Крста је постао склонији утисцима ноћи и месечине него што је раније био.

Од априла 1916. године до августа 1921. године ратовао је као војник Прве српске добровољачке дивизије, руског добровољачког антибољшевичког одреда и пука мајора Благогића; представљао се као посилни војног начелника у Тјумену и као радник на имању Василија Андрејевича.

Његово тело и сенка, са пуно ожиљака, наречених пет година налазили су се: у Одеси, у Тјумену, Чељабинску и Краснојарску.

На себи, као трајан терет, Крста Рајић носио је прстен даха што је био само нежни год његове душе.

10.

Гроф Дмитриј Грабе, четрдесет и седам година из Полтаве, и генерал-пуковник Алексеј фон Лоде рођен у Хелсинкију 1870. године, 2. јануара 1922. године седели за грубом истесаним асталом у кафани *Локомойшва* у Великом Бечкереку.

Гроф Грабе доспео је у Велики Бечкерек возом из Жомбоља, тзв. *малом љутом* још у свитање, а генерал фон Лоде стигао је, такође, возом, из села Хајдучице, где је био на смештају у дворцу велепоседнице Олге Јовановић, рођене Дунђерски.

Оба знаменита Руса једанпут су умрли, када су ушли на лађу и кренули Црним морем у свет бежећи пред бољшевицима, а у Банату нису су се још родили већ су се кретали новим простором без мапе душе и без шаке ваљаног свитања која говори човеку да је жив.

(И један и други човек гледали су тог зимског јутра подругљи-ве банатске облаке и чули мећаву што је шкрипала.)

Генерал фон Лоде и гроф Грабе неговали су у себи више фићока јаке банатске дудоваче што лечи глувоћу у човеку и размрсује чворове на људском лицу.

Ни једном ни другом љута банатска дудовача није помагала, само им је грубо, попут вука, њушила ране.

11.

Наталија Вољскаја је гледала лице у огледалу у изнајмљеној соби децембра 1921. године у Ковачици.

Огледало јој је отело очи и у њему није могла да препозна свој лик.

Можда јој то и није било толико жао. Учитељица клавира из Тјумена у Сибиру заборавила је сву музику коју је знала, што је носила животом, од буке која је заглушила још у Сибиру у време минулог рата, а што није престајала ни 1921. године у Банату.

Кроз маглу и огртаче сенки Наталија Вољскаја видела је само зелену обалу реке Туре и светлу собу на имању Василија Андрејевича Богорадова, пуковника царске војске.

(У којој је у плавој хаљини свирала Чајковског и отимала звуком пруге у ветру и шумове росе што су тихо улазили у собу кроз отворен прозор.)

12.

Вацлав Кубичек, војник 4. стрељачког пука Чехословачке легије, негдашњи Обрад Хорњак, са својим водом, контролисао је

1919. године у оклопном возу железничке станице на Трансибирској рути.

У Краснојарску шетао је обалом Јенисеја и приуштио састанак у брезовој шуми са кројачицом Татјаном Петровном.

(У граду чуо је причу о давно угашеном вулкану у брдима и метеориту, донесеном негде из тајге у дубини 18. века а, однесеном у Санкт Петербург.)

Поред Јенисеја, у трену, осетио је да му се душа распада од дубине и да се крећу години у брезовом дрвећу.

На имању царског пуковника Богородова код Тјумена ручао је његов вод.

У раскошној трпезарији сркали су, ћутећи, војници шчи, а Вацлав Кубичек, док је јео чорбу што се разливала у њему, гледао је портрет царског пуковника.

Чинило му се да је на лицу портрета лева обрва већа од десне, а леви образ дужи и дебљи.

Лева страна лица пуковника Богородова носила је дим грешке.

13.

Лазар Протић, потпоручник-добровољац српске војске из Меленаца, Тоша Ацкета редов-добровољац из Долова и редов-добровољац Максим Одацић из Перлеза, прошли су Трансибирском пругом фебруара 1918. године.

Студент Протић већ тада размишљао је о југословенском уједињењу и болшевичкој револуцији и о томе да је свет живахно место којега ваља мењати, али тако да срушиш у гладан бездан све ожилке и снове претходног времена и човеку оставиш канап наде којем ће стварати нов живот.

Тоша Ацкета, добровољац, није мислио ништа. Само се молио да се већ једном раздани и да побегну из ове буке која је тресла градове око Трансибирске пруге и од које гладан човек није чуо кашику у порцији.

У потрази за бандом добровољаца-дезертера које је водио Жарко Магарашевић из Мирковаца код Винковаца што је пљачкала теретне возове на Трансибирској прузи, Лазар Протић са Тошом Ацкетом и Максимом Одацићем свратио је 12. фебруара 1918. године на имање пуковника Василија Андрејевића Богородова.

Имање је било сабласно празно јер су његови житељи избегли пред ратом који је трајао око пруге.

Шкрипао је снег под војничким чизмама, а у ходнику празне куће висио је портрет царског пуковника са главом нахереном улево.

У просторијама за служинчад српски војници пронашли су човека у кабаници од медвеђег крзна са астраганском шубаром на глави.

Представио се као Славко Будимац из Сакула који већ дуго чека да чује свој поздрав у подне, кад мраз малко попусти.

„Нико није припитомио сказаљке времена”, рекао им је Будимац. „Мени на лицу од ове буке згушњавају се ожиљци и вешти чворови. Хвата ме ружичаста вроглавица и не могу да заспим.”

Оба војника, Ацкета и Одацић, прекрстили су се на ове речи, а потпоручник Протић љутито је одмахнуо руком.

„Идемо!”, рекао је. „Овај човек себи је украсио смрт.”

14.

Макса Одацић нестао је из вагона на једној од железничких станица Трансибирске пруге фебруара 1918. године, дезертирајући из 3. пука Прве српске добровољачке дивизије.

Већ следећих дана придружио се коњаничком одреду Жарка Магарашевића који се повлачио пред потером француског генерала Жила Јенијеа, рушећи телеграфске и телефонске стубове око Трансибирске пруге.

Априла 1918. године Макса Одацић доспео је на обале реке Амур. У њеним водама живеће су огромне рибе *калује* и *шајмени* који су гутале птице и глодаре и у којима је сазревала накана да окусе и човека.

Макса на Амуру био је сам у великом, непознатом пространству и пред огромном реком.

Свилене даљине биле су око њега, бескрајно пространство ваљало је вишкове дана и он се сместио у мали час код удовице Варваре Ивановне у селу Илинка.

Код ње простро се свом ширином, склонио се од збивања што чешу људе и од буке што се одбијала од тишину села Илинке.

Летење у миру и чистоти ошамутило је Максу Одацића и хладан ваздух око реке Амур.

15.

Крста Рајић године 1921. враћао се кући. Пут га је водио преко Санкт Петербурга, Шчећина, Берлина, Беча и Марибора.

Путовао је пренатрпанним возовима, по реду возње који није постојао, пред припитом потером револуције што га је пратила у стопу.

На путу је Крста углавном ћутао. Хтео је што пре да стигне кући у Банат, у заветрину олује како је мислио. Да поново уђе у предратну доколицу крви, у стање када се у човеку ништа не помера већ он бива само носач пене и лагана музика што шушти.

На путу до куће није могао да заспи. Склапао је очи да дозове сан, али склопљених очију могао је само да дозове тешку мору, ноћ и месечину које пут у Банат није могао да отера.

Клопарали су возови Европом; Крста Рајић гледао је чудне светилке градова лица приљубљеног на прозору купеа.

(Шумело је страшно небо над Европом.

Грдила је тишину светска бука.)

Слух Крсте Рајића био је насут хуком.

16.

Обрад Хорњак, као Вацлав Кубичек, завршио је рат свечаном парадом 1920. године у Прагу.

Постао је наредник чехословачке војске.

Сместио се у мали стан на обронцима Скалке. Шетао је у униформи Прагом и, одлажући капу на дрвени сто, пио кригле пива у кафанским баштама поред Влтаве.

(Допуштао је понекад себи да га кригле преваре. Да у њиховом друштву месечари подневом улицама Прага.)

Вацлав Кубичек није могао да усни. Сну се представљао као Обрад Хорњак, али ни то није помагало.

Само, понекад ноћу затворених очију, осећао је како га милују четири банатска ветра и засипају четири банатске кише.

Како му љуште маску са лица, слој по слој, и како комади коже отпадају од њега.

Јаукао је притиснут пресудом ноћи и невидљивим дахом замагљених, плавичастих слика.

17.

На железничкој станици у Марибору агент граничне полиције Цирил Паклич 15. септембра 1921. године сачекао је воз који је долазио из Беча. Жандармеријски наредник Енес Мехић привео му је мршаваг човека у похабаном оделу са качкетом на глави.

„Господина сам претресао!”, известио је Мехић. „Има документа на име Вацлав Кубичек издата од чехословачких власти и војну буквицу на име Обрад Хорњак, војник 29. бечкеречке реги-

менте. Путује из Прага. Он сам тврди да је Обрад Хорњак и да путује у село Елемир, Банат.”

„Затвори га!”, наредио је Цирил Паклич. „Нека га фотографишу и фотографију пошаљу у наводно место становања. На проверу.”

Петнаест дана потом, 30. септембра 1921. године, агент граничне полиције Цирил Паклич наредио је жандармеријском нареднику Енесу Мехићу да му доведе путника из Прага.

„Господине, седите!”, уљудно је замолио притвореника. „Послали смо Вашу фотографију у село Елемир за које тврдите да Вам је родно место.

Тамо су сви потврдили да се зове Вацлав Кубичек!”

18.

Пуковник Василиј Андрејевић Богорадов појавио се у дворцу Јенеја Карачоњија у Беодри почетком октобра 1921. године, на месту где се налазила елита руске емиграције у Краљевини СХС и где је провео само једну ноћ.

После извесног броја дана царски пуковник затекао се у бечкеречкој кафани *Локомотива* и на поменутом месту послужила га је ракијом конобарица која се представила као Варвара Ивановна која му се љубазно насмешила и одштетала у правцу шанка попут мачке што месечари.

У сумњивој бечкеречкој кафани састао се пуковник са познатим шверцером Адамом Чеманом са којим је трговао уступивши му златан сат са поклопцем на којем се налазила угравирана слика локомотиве са сибирском тајгом у позадини и од којег је у замену добио свилени дамски веш, сапун и чоколаду.

Крајем истог месеца пуковник Богорадов посетио је Наталију Вољскају, учитељицу клавира из сибирског града Тјумена, у изнајмљеној соби у банатском селу Ковачици где је провео ноћ.

Раном зором напустио је стан и пожурио до евангелистичке цркве у селу испред које га је чекао фијакер са плавим платненим кровом на којем се налазила намолowana слика роде у лету што пресеца бели, памучасти облак.

Боктери, који су јутром истеривали стоку на пашу, уочили су елегантни фијакер како одмиче путем ка селу Сакуле.

(Јединог путника у њему опседао је бледило.)

Био је то обичан јесењи дан сликан росом са латицама ветра у коњској гриви.

19.

Бечкеречки полицијски агенти Франц Кнабл и Гена Козловачки 1922. године добили су ужурбану гојазност, односно гојили су се брзо из недеље у недељу и слагали на телу мноштво неповезаних облика од којих их је хватао страх.

(Криминални елементи у банатском граду оптужили су их те године за више узастопних прекршаја гроктања што их је особито љутило.)

Током прве половине године оба полицајца добила су досије са предметом *пуковник Бојорадов*, који се односио на руског емигранта Василија Андрејевича Богородова што је у јесен 1921. године доспео у Краљевину СХС познатом рутом од Крима, преко Истанбула и грчког острва Лемнос.

Постојала је озбиљна сумња да се иза појаве пуковника Богоудова крије познати бољшевички агитатор Славко Будимац из банатског села Сакула који је организовао бољшевички покрет око реке Амур на руском Далеком истоку и који је угушио контрареволуционарни покрет Руса у Централној Азији.

Франц Кнабл и Гена Козловачки били су озбиљни полицајци. Иза њихове напијаније безвољности крили су се људи што оштро и домишљато посматрају свет и поседују бездушну мудрост.

Њихова спорост у решавању случаја можда је на први поглед личила на снажно узмицање од њега и можда је будила, код злих гласова, сумњу да је комунизам ушао у бечкеречку полицију. Ипак, бечкеречки полицајци пажљиво су на тасу времена мерили све животне могућности и попут жонглера извијали се између што стварних, што измишљених или сањаних појава, догађаја и процеса.

20.

Крста Рајић, из Српског Итебеја, 30. септембра 1922. године угледао је на вашару у Дебелачи пуковника Василија Андрејевича Богородова.

Царски пуковник седео је у елегантном оделу сам за столом под шатором са криглом пива испред себе.

Василиј Андрејевич Богородов био је тих и замишљен. Као да је испред себе, на астал, просуо све време и као да на коцкастом столњаку тражи своју помућену, а неугледну мисао.

Крста Рајић застао је на улазу у шатру. У њеном дну беласала се позната фигура велепоседника из Тјумена.

(Потом је ушао у дугу и чудну опсену трептањем.)

Чинило му се као да се пуковнику зноји дисање и да Василиј Андрејевич поседује тешку прехладу душе.)

21.

Лазар Протић, Максим Одацић и Тоша Ацкета седећи за асталом у шатри на вашару у Дебељачи 30. септембра 1922. године сагласили су се да укосо од њих седи човек чији су портрет видели фебруара 1918. године на напуштеном имању код Тјумена.

То лице, мало нахерено улево, нису могли заборавити.

Оно их је нашло, четири године иза тог догађаја у Банату и јечало је поред њих у самоћи.

Конобарици Рускињи Варвари Ивановној (која је једном од лица за столом презриво и грубо гурнула криглу пива), рекли су да пуковнику однесе пиће, исту такво какво су и они пили.

(Царски пуковник бацио је поглед на тројицу људи који су седели укосо од њега.

Кригла пива коју је Варвара Ивановна ставила пред њега била је повод да устане.

Прибрана бора вибрирала је међу пуковниковим очима.)

Богорадов је пошао ка излазу из шатре. Крајичак његовог мантила додирнуо је Крсту Рајића.

Крста је осетио реп светлости и кратко узнесење хладног ваздуха.

22.

Полицијски агенти 30. септембра 1922. године на вашару у Дебељачи приметили су Василија Андрејевича Богородова како излази из шатре.

Високи, царски пуковник упутио се потом чудним, лебдећим кораком, као да корача глувоћом, ка циркусској шатри циркуса *Олимпија* из Трста.

Неколико часова потом Василиј Андрејевич радознано је посматрао коње доведене на вашар из разних банатских села.

(Једном вранцу дуго је миловао снажне сапи и шаптао му нешто на уво.

Као да су он и коњ били дошљаци у свету.

У смислу.)

Пуковник Богорадов изгубио се убрзо ван погледа бечкеречких полицајаца.

Нестао је попут росе и безгласне светлости свеће.

(Отиснуо се опчињен у самоћу.)

Кажу да се пуковник Василиј Андрејевич Богорадов вратио у подне, тог октобарског дана 1921. године, из села Сакула блеђи него када је у њега ушао.

Ниједној особи у селу није се морао представљати.

Поздравили су га радосно сеоски добошар, свештеник, учитељ и поштар, и старица која је седела у хладу великог бреста на улици пред кућом од набоја нахереном улево.

„Добар дан, пуковниче Богорадов!”, рекли су.